

Innledning

Da kong Haakon kom til Bergen for å legge ned grunnsteinen til det første nye universitetet i Norge siden 1811, var det folkefest og opptog i byen. Universitetet var ønsket, og det ble møtt med store forventninger til hva det kunne bety for de unge, for byen og for hele Vestlandets trivsel. Mens Det Kongelige Frederiks Universitet skulle bygge nasjonen, skulle Universitetet i Bergen også bidra til å gjenreise den etter lange år med krig og okkupasjon. Betydningen av demokrati og frihet hadde vel aldri kjentes større enn akkurat da, og nå ble disse verdiene knyttet direkte til universitetet – til universitetet som idé. Ideen om universitetet innebærer at det er en åpen arena for kritisk tenkning og debatt, hvor synspunkter brytes mot hverandre. Det rommer en uendelighet av muligheter for å søke etter kunnskap og innsikt, og institusjonell autonomi, akademisk frihet og ytringsfrihet regnes som forutsetninger for å realisere idealet.

Universitetet representerer en idé, og det en gammel en, men det er også en institusjon som tjener tunge samfunnsinteresser. Siden starten har det stått i spennet mellom å utføre fri og grunnleggende forskning, gi de unge den utdanningen de ønsker og samfunnet trenger, og å være kunnskapsleverandør til politikk, samfunns- og næringsliv. Over tid har universitetet som institusjon hatt ulike rammer, betingelser og ulike grader av autonomi. Det har vært bekymring over at institusjonens autonomi svekkes og akademisk frihet begrenses gjennom sterkere styring og – særlig

i det siste – en innsnevring av yrtringsrommet. Nye oppgaver, som at innovasjon ble utpekt som en særskilt oppgave i loven om universitet og høyskoler fra 2003, kan utfordre friheten, og det samme kan kanskje også bestemmelsen om at virksomheten ved norske universitet skal fremme FNs bærekraftsmål? Hva som er universitetets og de universitetsansattes oppgaver, er ikke opplagt, og kanskje mindre opplagt i dag enn da UiB ble etablert.

I dette verket diskuteres hvordan universitetets autonomi og studenters og ansattes faglige frihet har kommet til uttrykk, blitt verdsatt og utfordret i hele UiBs tid. Oppmerksomheten rettes mot forskning, utdanning og formidling – universitetets ubestridelige hovedoppgaver. De tre oppgavene har det til felles at de representerer ulike sider av vitenskapelig praksis, og tittelen på dette verket, *Vitenskap og vitenskapshistorier*, signaliserer at vitenskap slik forstått er selve omdreiningspunktet. Bindene har ulike tyngdepunkt. I bind 1 er undertittelen «Politikken og hverdagen», i bind 2 «Disipliner og fagfelt», og i bind 3 «Kunnskapen i samfunnet». I hvert av bindene diskuteres vitenskapelig virksomhet ved UiB og hva som har formet den, og det søkes etter spor av hva den har betydd også utover det opplagte, at mange tusener har fått utdanning her, utallige bøker, artikler og rapporter er skrevet, og mange foredrag holdt. Eksempelvis diskuteres forskningens betydning på så ulike områder som forståelsen av klimaendringer, spedbarns sovestilling, og kjønnsrelasjoner og kjønnsuttrykk. Samtidig berøres det sosiologen Robert Merton omtalte som institusjoners latente funksjoner, i vår sammenheng ikke-planlagte, men likevel viktige tilleggseffekter for eksempel av å etablere en institusjon som universitetet i en by som Bergen.¹

For å begrunne de valgene som er tatt og måten verket er konstruert på, omtales først hvordan dette verket forholder seg til andre universitetshistorier, deretter hvilke vitenskapshistoriske tradisjoner det særlig relaterer seg til. Hvert av de tre bindene presenteres så kort, før det reflekteres over hva verkets samlede bidrag til vitenskapshistoriske studier og til kunnskap om vitenskapene ved UiB er. Til slutt introduseres kapitlene i dette bindet; de øvrige presenteres i sine respektive bind.

1 Merton 1967.

Ved siden og i forlengelsen av tidligere studier

Den dominerende modellen i den norske universitetshistoriesjangeren kombinerer institusjons- og faghistorie, noen ganger fremstilt hver for seg, andre ganger integrert, og med litt ulik vekt på de ulike delene. Boken *Universitetet i Tromsø 25 år* har størst vekt på institusjonshistorien, men inneholder også kapitler om studenter og ansatte.² Universitetet i Bergens 50-årshistorie fra 1996 er tydelig todelt: institusjonen som helhet på den ene siden, fakulteter og fag på den annen.³ Universitetet i Oslos historie utkom ved 200-årsjubileet i 2011 og hadde som mål å behandle institusjons-, fag- og studenthistorien i sammenheng. Verket har 9 bind, og omfanget er talende ikke bare for at UiO er Norges eldste universitet, men også at målet om å dekke hele universitetets virke over 200 år er stort og krevende. At det er mer krevende jo nærmere vår egen tid man kommer, illustreres også av at det er gitt ut et eget bind med en samling essays, *Samtidshistoriske perspektiver*.⁴ NTNUs 100-årshistorie fra 2010, *Turbulens og tankekraft*, er til sammenligning utgitt i bare ett bind. Også det handler både om institusjonen og fagene, men har ingen ambisjon om å dekke alt. Forfatterne har i stedet gjort noen punktstudier som til sammen representerer institusjonens historie i ulike perioder.⁵

Vårt verk ligner i tilskjæring mer på NTNUs historie enn på UiOs. Ser vi derimot utover landets grenser og til de andre nordiske landene, er det nok et finsk universitetshistorieverk, historien om Åbo akademi, det foreliggende verket har mest til felles med. Historien om Åbo akademi utkom i tre bind til hundreårsjubileet i 2018, det første om den lange historien, det andre om kunnskapen, og det tredje et om samfunnet.⁶ Slektskapet med det finske ligger dels i at det der legges stor vekt på spørsmål som vanligvis hører hjemme i vitenskapshistoriske studier heller enn universitetshistorier, slik vi også har prøvd å gjøre.⁷ Dels ligger det i selve antologiformen, som også vårt verk må ses som en variant av. En slik form signaliserer

2 Fulsås 1993.

3 Forland & Haaland 1996, Roll-Hansen mfl. 1996.

4 Anker mfl. 2011.

5 Brandt & Nordal 2010.

6 Villstrand 2018, Hollsten 2018 og Ahlbäck & Nygård 2018.

7 Hollsten 2018: 14–16.

tydelig at forfatterne har gitt avkall på pretensjoner om å fortelle hele historien, og i den forstand reflekterer formen at dagens universiteter er så store og komplekse, og står i et så tett forhold til nasjonal og internasjonal forsknings- og utdanningspolitikk, at en altomfattende tilnærming vanskelig kan gjennomføres uten at det brukes svært mye plass og svært lang tid.⁸

Det er særlig to forhold vi har tatt hensyn til i valg av modell. Det første er nettopp at UiBs historie fra 1996 foreligger, og som historieverk betraktet fortsatt er relativt nytt. Det første bindet er en institusjonshistorie, hvor Anders Haaland skriver om Bergens Museum, mens Astrid Forland fremstiller den langvarige lokale innsatsen for å få realisert universitetsplanene og den videre utbyggingen med fakulteter, institutter og sentre.⁹ Det andre bindet formidler til dels detaljert, til dels i mer sveipende form, faghistorier.¹⁰ Til sammen gir de to bindene en omfattende og innholdsrik institusjonshistorie og mange faghistorier, og det er ikke behov for en ny historie av samme type. Å fortsette der det forrige verket slapp, ved å skrive en 25-årshistorie, kunne på den annen side fort gi en for snever horisont. Forandring, kontinuitet og sammenheng forstås ofte best dersom det anlegges et lengre tidsperspektiv. I dette verket er det lagt vekt på ikke å gjenta analysene i 1996-verket, men for sammenhengens del har det naturligvis ikke vært mulig å utelukke alt det er skrevet om tidligere. Ikke alle spørsmål framstår heller nødvendigvis på samme måte i dag som de gjorde for 25 år siden, og på noen områder framstilles derfor historien noe annerledes enn i 1996.

Vårt verk bærer ikke bare preg av hva det er skrevet om i det forrige verket, men også av hva det der ble skrevet mindre om. Verket fra 1996 inneholder lite om studentene og utdanningshistorien. Etter at det kom, tok historikerne Edgar Hovland og Anders Bjarne Fossen, sammen med en gruppe hovedfagsstudenter, initiativ til å få skrevet bergensstudentenes sosial- og kulturhistorie.¹¹ Det faglige studentlivet er derimot fortsatt nokså ubeskrevet, og utdanning som en viktig vitenskapelig praksis er derfor på ulike

8 Ahlbäck & Nygård 2018: 20 flg.

9 Forland & Haaland 1996.

10 Roll-Hansen mfl. 1996.

11 Se Nupen mfl. 1998, Nupen & Losnegård 2000, Fossen mfl. 2009.

måter inkludert i dette verket. Samtidig er det mange vitenskapshistoriske perspektiver som kan videreutvikles. Dette var en viktig begrunnelse for at universitetsstyret vedtok å avsette midler til et historieprosjekt frem mot 75-årsjubileet. Da hadde det alt vært gitt bevilgninger til vitenskapshistorisk arbeid gjennom flere år. Sammen med miljøets egne forskningsinteresser var dermed den vitenskapshistoriske tilnærmingen nærliggende. Selv om pengene kom fra universitetsstyret, og ønsket var å vektlegge det vitenskapelige virket, ble det naturligvis ikke lagt føringer på hva et nytt verk skulle inneholde, så valgene som her er tatt, er våre egne. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap fikk ansvaret for prosjektet, med Astri Andresen som prosjektleder.

I tillegg til utdanning og forskning legges det også vekt på den mer populære forskningsformidlingen. I 1996-verket er den særlig omtalt som del av Bergens Museums virksomhet; her forfølges formidlingen inn i universitetets egen tid som en viktig vitenskapelig praksis. Utdanning, forskning og formidling inngår i universitetspolitiske og samfunnsmessige sammenhenger, og kan ikke studeres isolert. Derfor gis det også bidrag til universitetets politiske historie. Der har 1996-historien bidratt med mange analyser, men ikke minst har de nyere bindene i UiOs historie om tiden fra 1945 til 2011 vært til stor hjelp.¹² Særlig gjelder det den nasjonale universitetspolitikken, men UiO-historien har også blitt et slags fast sammenligningspunkt for UiB-historien, om enn med ulik vekt i forskjellige bidrag.

Det er vanskelig å tenke vitenskapelige praksiser uten å se dem i sammenheng med menneskelige og materielle ressurser, eller ganske enkelt universitetets sosiale og økonomiske historie. Begge deler inngår i en rekke kapitler, men det er også egne kapitler om karakteristika ved både studenter og ansatte som gruppe, om bygninger, universitetets økonomiske ressurser, og dessuten om forskningsinstitusjoner i Bergen som UiB har hatt et nært samarbeidsforhold til. Før bidragene presenteres nærmere, vil vi først plassere dette verkets vitenskapshistoriske tilnærminger i en videre kontekst.

12 Thue & Helsvig 2011, Helsvig 2011, Anker mfl. 2011.

Vitenskapshistoriske tilnæringer

Tradisjonelt er det to ulike måter å definere vitenskap på – en trang og en vid. Det engelske begrepet *science* inkluderer bare naturvitenskap og varianter av samfunnsvitenskap. Tradisjonen anerkjenner normalt bare som gyldig resultater oppnådd ved bruk av den hypotetisk-deduktive metoden (som i prinsippet skal skille falskt fra sant). Humanioras fortolkende virksomhet blir derimot ikke regnet for å tilhøre vitenskapene, mens legevitenskap forstås som anvendt vitenskap.¹³ I den tyske tradisjonen (*Wissenschaft*) står derimot humaniora og naturvitenskap side ved side. Hva som defineres som vitenskap, har naturligvis betydning for hva som regnes som vitenskapshistoriens objekt. I dette verket følges den tyske tradisjonen, og dermed inngår de ulike fagenes arbeid for å etablere ny og mest mulig sikker kunnskap, det være seg om natur, kultur eller samfunn, i vårt vitenskapshistoriebegrep.

Forståelsen av naturvitenskap som i sin natur vesensforskjellig fra humaniora har i etterkrigstiden blitt avvist fra mange hold, ikke minst etter at Thomas Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* ble utgitt i 1969. Den fremmet i stedet en forståelse av at vitenskap er sosialt konstruert, ikke noe som står over eller utenfor samfunnsmessige interesser og maktforhold. Steven Shapin karakteriserer den passende som «never pure».¹⁴ I sin tid var denne forståelsen sterkt omdiskutert, men regnes i dag av mange – også av oss – som selvsagt.¹⁵

Det har flere implikasjoner både for hva vi gjør, og hva vi ikke gjør. Bøkene preges for det første ikke av den oppfatningen som dominerte blant vitenskapshistorikere langt inn i etterkrigstiden, at vitenskap er hevet over all annen menneskelig virksomhet og dessuten selve motoren i utviklingen av moderne samfunn.¹⁶ Men selv om denne oppfatningen i dag i stor grad er forlatt, kan det likevel ses eksempler på den – som i troen på at vitenskapene og nye teknologiske produkter i seg selv skal redde verden både fra klimakrise og naturødeleggelse. At gamle ideer lever videre ved

13 For en innflytelsesrik fremstilling av denne grensen, se Snow 2001 [1959].

14 Shapin 2010. Se også Solli 2021.

15 Asdal & Myklebust 1999.

16 F.eks. Sarton 1936, også Shapin 2010.

siden av de nye, er ikke særegent for vitenskapshistorie, det gjelder også på andre fagområder.

For det andre, at vitenskapshistorikere oppfattet vitenskap som det ypperste av alle menneskelige gjøremål, påvirket lenge objektet for vitenskapshistoriske studier, slik at identifisering og feiring av de (få) personene som hadde gjort originale og varige oppdagelser, lenge var vitenskapshistoriens fremste objekt.¹⁷ Det er i lys av dette vi må forstå Shapins omtale av egne og andres nyere vitenskapshistoriske bidrag som «tone-lowering»: Det gjaldt å formidle at vitenskap er en mer hverdagslig praksis som utøves av mennesker preget både av sin tid og sitt rom.¹⁸ Skal vi identifisere vår forståelse av hva vitenskapshistorie dreier seg om, er nettopp en slik «tone-lowering» eller hverdagsliggjøring av vitenskap et viktig element. I vår sammenheng betyr det at blikket rettes mot vitenskap slik den i ulike faser er utøvd av studenter og ansatte ved UiBs grunnenheter og sentre, det diskuteres hvorfor den har vært utøvd slik, og hva ny innsikt og kunnskap i ulike sammenhenger har betydd. Å se vitenskap som mer hverdagslig betyr derimot ikke å undervurdere betydningen av vitenskapens bidrag. I dette verket gis mange eksempler på det motsatte, som at kjønns- og velferdsforskning har bidratt til nye tenke- og levemåter, vaksineforskningen til å forlenge liv, og klimaforskningen til en ny forståelse av den pågående klimaødeleggelsen.

Hverdagsliggjøringen betyr heller ikke at vi overser at *excellence*, fremragende forskning, har vært et viktig universitetspolitisk og forskningsmessig spørsmål i Norge i de siste 25 årene – minst. I en forstand fører det tankene inn på den eldre formen for vitenskapshistorie vi ikke støtter oss til, men i tråd med vår tilnærming behandles sentre for fremragende forskning på samme måte som annen forskning. Robert Marc Friedmans konklusjon på en omfattende studie om tildelinger av nobelprisen i naturvitenskap, at ikke engang valget av nobelprisvinnere er uten maktaspekter, taler i en forstand også for en slik måte å se forskning på.¹⁹ Ingen tviler vel på at det å oppnå tilslag på en søknad om å bli et senter for fremragende forskning (SFF), eller få annen høythengende finansiering,

17 Daston 2017.

18 Se Shapin 2010: 1–14.

19 Friedman 2001. Om excellence-debatt og forskning, se også Sørensen & Traweek 2022.

er et kvalitetsstempel, men på nabokontoret eller nabolaboratoriet kan det foregå forskning av tilsvarende høy kvalitet. I et slikt lys kan også UiBs politikk om å satse mer på å ivareta forskningen i de ansattes ordinære forskningstid forstås.²⁰ Det gjør ikke SFF-ene mindre betydningsfulle, og flere av UiBs sentre er omtalt flere steder.

Shapins «tone-lowering» peker på betydningen av å undersøke «what scientists actually do as opposed to what they say they do».²¹ Kuhns bok fra 1969 inspirerte vitenskapshistorikere og andre – blant andre Shapin selv, og en rad sosiologer, historikere, og kultur- og teknologiorienterte forskere – til å gjøre nettopp det. *Science and technology-studies* (STS) ble i kjølvannet av det dannet som en flerfaglig tilnærming.²² I dette verket er det bidrag som henter inspirasjon fra dette brede feltets tilnærminger, og selve spørsmålet om hva forskere egentlig gjør, er viktig i mange bidrag. Hvordan forskes det for eksempel i kjemi, historie eller språkvitenskap, og hvilken forskning har datamaskiner egentlig blitt brukt til ved universitetet?

Noen vitenskapelige resultater er universelle. Å se vitenskap som en sosial praksis innebærer likevel at det kan ha betydning hvem som utøver den og hvor den utøves; slikt kan påvirke hvilke spørsmål som stilles og hvilke metoder som anvendes.²³ Kjønn, klasse, etnisitet, nasjonalitet og geografi eller sted kan ha betydning. Flere kapitler vil vise at vitenskapelige praksiser ved UiB kan forstås i lys av kombinasjonen av tradisjoner, vitenskapsinteresser og selve universitetets beliggenhet i Bergen, med sitt særegne næringsliv. I den sammenheng er det ikke urimelig å nevne hav-, fisk- og oljeforskning. Andre forskningsområder – som eksempelvis utviklingsrelatert forskning – er sterkere preget av bestemte aktørers faglige og politiske interesser og initiativ, og at det nye og nærmest ubefestede UiB de første tiårene av sin eksistens hadde et større handlingsrom enn det gamle UiO. På andre felt igjen, for eksempel museumsutstillinger, har det oppstått behov for å legge om praksiser som ikke samsvarer med politikk og etikk i dag. Lokale

20 Se f.eks.: «Hva er UiB FRAM?» UiB Fram, UiB.

21 Daston 2009.

22 Daston 2006, Latour 1987, Shapin & Schaffer 1999. Om utviklingen av Science and Technology Studies (STS), se Sismondo 2012.

23 Om sted og stedsbetydning, se Livingstone 2003, Pickstone 2001, Daston 2006, Chambers mfl. 2000.

forutsetninger og institusjonens egne valg virker inn på vitenskapsutøvelsen; svaret på hva som egentlig virker og hvordan, er derimot ikke opplagt, og i dette verket gis flere bidrag som belyser det.

I de senere år har ulike vitenskaps-, utdannings- og kunnskapshistoriske tilnærminger kommet til uttrykk i en ny type kunnskapshistorie utviklet ved flere europeiske universiteter.²⁴ Denne kunnskapshistorien representerer på sett og vis en utvidelse av vitenskapshistorien, blant annet ved å se på utdanning og på kunnskapens sirkulasjon i samfunnet.²⁵ Utdanning er viktig også i dette verket, og kunnskapssirkulasjon er det er mange eksempler på, og på disse områdene finnes det et visst slektskap mellom vårt verk og kunnskapshistorien. Gitt den brede forståelsen av vitenskapshistorie som preger dette verket, sammen med at kunnskapshistorie også er bredt og åpent definert, er ikke grensen mellom dem nødvendigvis skarp og tydelig, og vi har ikke gjort noe forsøk på å gå den opp.

Forfattere, aktører og lesere

Forfatterens fagbakgrunn er historie eller statsvitenskap. Statsvitenskapelige fag ved UiB har en tradisjon for å være historisk orienterte. Med de mange dels flerfaglige og ofte samforfattede bidragene i dette verket preges de ulike kapitlene av forfatterens egne tematiske grep, fremstillingsform og teoretiske og metodiske valg. Leseren vil kjenne igjen noen trekk fra kapittel til kapittel, som at alle kapitler dreier seg om endringer over tid, hvordan endringene har skjedd, hvorfor, og noen ganger om hva de har betydning. Alle kapitler bygger også på et avgrenset historisk kildemateriale, i hovedsak skriftlig, som det normalt redegjøres for.

Det har derimot ikke vært aktuelt med en felles teoretisk og/eller metodisk tilnærming til stoffet; til det er tema og spørsmål for ulike, men noen teorier er tatt i bruk flere steder. Flere av Thomas Gieryns arbeider har vist seg spesielt anvendelige, og komparative perspektiver har som sagt vært nyttige i sammenhenger der slike

24 Daston 2017: 142–143, Östling mfl. 2020, Burke 2021, Ein Zentrum für die Wissenschaftsgeschichte – ZWG (mpg.de), Verburgt 2020, <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/708341>

25 Östling mfl. 2018.

kan belyse særegenheter ved UiB, eller også vise hvordan UiB inngår i et mer generelt mønster innenfor høyere utdanning og forskning. Der det er behov for det, vil forfatterne i sine respektive kapitler redegjøre for teoribruk og metode. Samlet bidrar kapitlene til ny innsikt om ulike vitenskapelige praksiser og de sammenhenger de har stått og står i.

Ovenfor ble det hevdet at det ikke er likegyldig hvem vitenskapskvinnen eller -mannen er, og i vårt eget tilfelle er det særlig ett forhold som har betydning, nemlig relasjonen til universitetet det handler om. Av de atten forfatterne som har bidratt, er det bare to som verken har eller har hatt noen formell tilknytning til UiB. I tillegg til disse to har også tre andre forfattere doktorgraden fra et annet universitet. I den andre enden av tilknytningsskalaen er det mange som har studert, tatt doktorgraden og fått fast stilling ved UiB. Tidligere universitetsledere finnes også i forfattergruppen. Flere har vært instituttledere ved UiB i ulike perioder, mens en har vært dekan. Av redaktørene var Elvbakken universitetsdirektør fra 2007 til 2014; Andresen viserektor for internasjonalisering i perioden 2009–2013. Uansett bakgrunn har alle bestrebet seg på å legge personlige meninger om universitetet til side, men nøytrale er neppe noen. Kontrollmekanismene i et verk som dette er imidlertid mange: fra samtaler forfatterne imellom, ekstern bokkomité, anonyme fagfellevurderinger, som med ett unntak er gjort av kolleger uten tilknytning til UiB, til møter med kolleger ved og utenfor universitetet.

De siste, kollegene, har vært en viktig kilde til kunnskap. Flere har i samtaler bidratt med opplysninger og minner som har skjerpet analysene. Samtidig demonstrerer slike samtaler det alle på universitetet godt vet: at det finnes forskjellige oppfatninger om hvordan historien er å forstå. Forfatterne av dette verket kan ha tolket begivenheter helt annerledes enn dem som en gang var aktører, eller ble tolket i verket fra 1996. Sett fra forfatternes side skal diskusjoner som måtte komme om våre tolkninger, være velkomne.

Siden vi ikke har ambisjon om å si noe om alle disipliners vitenskapsutøvelse, frykter vi at det kan finnes forventninger om hva bøkene skal inneholde, som ikke vil bli innfridd. Bare de færreste av universitetets ansatte vil finne seg selv eller sine fag her, og leses bøkene som en lokalhistorie, er det uunngåelig at mange vil

føle seg oversett og glemt. Vi vil derfor understreke at valget av disipliner og forskningsfelt, og dermed personer, ikke er basert på noen form for vurdering av hva som er viktig eller har betydning blant alt som har foregått av vitenskapelig praksis ved UiB. Valgene representerer heller et forsøk på å identifisere tema og sakskomplekser som kan si noe om mer enn seg selv og til sammen belyse bestemte trekk ved dette universitetet, eller noen ganger ved universitetet som institusjon. Internasjonalisering er eksempelvis et slikt tema, det samme er demokratisering og språkpolitikk. Noen valg grunner seg på at bestemte forskningstema har blitt regnet for å være særlig viktige. Som vi kommer tilbake til, kan det dreie seg om de fagene som var selvskrevne ved et universitet på den tiden UiB ble etablert, som kjemi og pediatri, men også om forskning som til andre tider ga spesielt stor faglig, politisk og økonomisk gevinst, som kvinne- og kjønnsstudier eller utviklingsrelatert forskning, for ikke å snakke om oljevitenskapenes fremvekst fra midt på 1970-tallet.

Det er også viktig å si at bøkene er preget av ny boktrykkertechnologi. Siden bøkene gis ut både som bok og digitalt, har vi ikke det ellers obligatoriske personregisteret, og vi håper leseren finner seg til rette med det. Siden dette heller ikke er bøker hvor enkeltpersoner står i sentrum, kan også behovet for et personregister føles mindre. Bindtitler og kapitelloverskrifter gir ellers god informasjon om hvilke tema leseren kan forvente å finne.

Tre bøker, tre tyngdepunkt og nye resultater

Titlene på de tre nye bøkene om UiB reflekterer at de har ulike tyngdepunkt. I det første bindet, *Politikk og hverdagsliv*, handler kapittel 1 om hvilken rolle universitetet var ment å skulle ha for forskning, utdanning og formidling. Det er overraskende hvor sterkt tanken om sosial likhet, demokratisering og ikke minst forskningsbasert utdanning sto da UiB ble etablert, og i kapitlene i første bind diskuteres hvordan universitetet (eventuelt) oppfylte målene, og hvilke nye mål med betydning for vitenskapelig praksis som har kommet til etter hvert. Internasjonalisering, som ble politikk fra 1980-årene, står sentralt blant dem, og det diskuteres hva denne politikken har betydd for institusjonen og de ansattes virksomhet. I tillegg til

dette handler bind 1 om de fysiske rammene for å utøve vitenskap ved UiB: hus og rom, hvordan virksomheten gjennom tidene var finansiert, og hvilket lokalt nettverk av forskningsinstitusjoner universitetet har hatt som sine nærmeste samarbeidspartnere.

Til sammen viser bind 1 ikke bare at det som skjer ved universitetet, enten det gjelder forskning, utdanning eller formidling, er dypt forankret i samfunnet omkring, men peker også på samfunnsmessige forhold som er med på å gi både form og innhold til universitetet. Samtidig er universitetet både direkte og mer indirekte med på å forme samfunnet. Flere av kapitlene i bindet vil fungere som referanser for analyser i bind 2 og 3, og på denne måten bidra til at både forskning, utdanning og formidling kan kontekstualiseres bedre.

I bind 2, *Disipliner og fagfelt*, introduseres først alle de kvinner og menn som i sine ulike stillinger har bidratt til de vitenskapelige praksisene ved universitetet. Kapittel 1 berører flere store diskusjoner som i kortere eller lengre tid har vært gjengangere: om ansettelsesforhold, kjønn og internasjonalsisering. Deretter står disipliner og fagfelt sentralt. Kapitlene viser at disipliner ikke nødvendigvis er enhetlige, at fag kan samarbeide på nye måter og danne nye disipliner, eller danne flerfaglige felt hvor disiplinene nok består, men tydelig påvirker eller inspirer hverandre.

Til sammen viser kapitlene i bind 2 dermed hvordan den historiske linjen som startet med noen disipliner som var selvsagte ved et universitet da UiB ble grunnlagt, ikke ble direkte videreført, men at disiplinene har fått følge av nye og ofte fler- eller tverrfaglige forskningsfelt. Noen ganger har det skjedd fordi ansatte av faglige eller politiske grunner ønsket det, som kvinne- og kjønnsforskningen, andre ganger har også etterspørselen utenfra vært en sterkt medvirkende faktor, som utviklingsrelatert forskningen. Noen ganger har slike nye retninger motivert institusjonen (eller Forsknings-Norge) til danning av egne sentre, som Bjerknessenteret for klimaforskning. Det representerer et av de store, nye og svært aktuelle forskningsområdene, samtidig som det bygger på forskning med lange røtter ved UiB. Men vi har også med flerfaglig forskning som har forblitt spredt på forskjellige institutter og fakulteter, som den skeive forskningen.

At fagutvikling drives fram av ulike grunner – internvitenska-

pelige, men også på grunn av samfunnsmessige og/eller teknologiske endringer – demonstreres også på andre måter. Forskningen, enten den er disiplinær eller flerfaglig, preges dessuten av at forskerfellesskapet selv har endret seg betydelig underveis. Forskerne er ikke lenger stort sett bare vitenskapsmenn, og de kommer fra mange steder i verden. Begge deler gir opphav til nye forskningstema og nye måter å arbeide på. Ikke minst influerer teknologiske endringer på tema, metoder og samarbeidsformer.

Den trolig viktigste måten universitetsansatte bringer kunnskapen ut i samfunnet på, er gjennom undervisningen, og det tredje bindet, *Kunnskapen i samfunnet*, undersøker først hvordan tenkningen om universitetsutdanningene, og dermed utdanningene, har endret seg. Deretter diskuteres hva som er igjen av Bergens Museums folkeopplysningsoppdrag, og ikke minst, hvordan universitetets vitenskapelig ansatte har stilt sin kunnskap til disposisjon for både stat og næringsliv, og hvordan dette har preget universitetets virksomhet. Mange ulike forhold – nasjonale og internasjonale, politiske, ideologiske, teknologiske og sosiale – har bidratt til forandring, og endringene er påfallende på alle områder. Utdanninger som var frie, åpne og tok svært lang tid, er blitt strømlinjeformet, tid- og målstyrt, og i stedet for det som tidligere ble omtalt som populærvitenskapelig formidling, etterlyses i dag kanskje heller at universitetets ansatte oftere og mer aktivt skal bruke sin kunnskap i den offentlige og dagsaktuelle samtalen.²⁶ Forskningen bidrar dessuten helt direkte i samfunnsplanleggingen, med oppdrag for staten og i samarbeid med næringslivet. Denne forskningen er en viktig del av universitetets vitenskapelige bidrag til samfunnet, uten at den nødvendigvis oppfattes slik, og den kan også være en til dels omdiskutert del av det vitenskapelige virket.

Hva kan til slutt trekkes fram av resultater fra disse tre bindene? Det er ikke nytt at det har skjedd en omveltning i styringsformer og ledelsesstrukturer ved universitetet, så vel sentralt som lokalt. Det er langt mellom allmøtene, og valgte instituttledere er det i dag bare ved to av fakultetene, etter deres egne beslutninger, men valgt rektor har fortsatt stor oppslutning ved UiB. Når det gjelder spørsmålet om styring og ledelse, plasserer likevel verket

26 Se NOU 2022: 2 Akademisk yringsfrihet, og diskusjoner i Khrono våren 2022, f.eks. O. Gjelsvik, «Akademisk yringsfrihet – en problematisering», Khrono 5.4.2022.

UiB tydelig i et større universitetslandskap, dels norsk, dels nordisk, og i noen tilfeller internasjonalt. Det ble opprettet for å bli landets andre breddeuniversitet – modellert etter UiO. I 2021 er det 10 universiteter i landet, alle med sin spesielle historie og sine karakteristika. I mange av kapitlene i dette verket vil leseren finne at slektskapet nettopp med UiO har vært nært gjennom hele historien, selv om det selvsagt også er forskjeller. Likheter viser seg i styringsform og fagprofil, i tildeling av eksterne inntekter og i doktorgradsprogram, og fremheves også i Kunnskapsdepartementets siste «Tilstandsrapport for høyere utdanning».²⁷

Flere kapitler viser til dels tette bånd mellom flerfaglighet og eksterntfinansiering. Omfanget av eksternt finansiert forskning, som ikke er begrenset til de flerfaglige forskningsområdene, var lenge ubetydelig ved UiB. I dag utgjør eksterne inntekter omtrent 1/4 av budsjettet. Både flerfagligheten og eksterntfinansieringen har blitt fremmet ved hjelp av offentlig politikk, men ingen av delene har utviklet seg uten medvirkning fra universitetene og de ansatte selv. Selv om statsbevilgningen fortsatt er den største inntektskilden, og de vitenskapelig ansattes tid til fri forskning den viktigste ressursen, er det også tydelige avtrykk av eksterntfinansieringen i stillingsstrukturen. Mens den klassiske vitenskapelige universitetsstillingen kombinerer forskning og undervisning, er det i dag et økende antall ansatte i rene forskerstillinger, faktisk tilsvarende hele 60 prosent av antallet førsteamanuenser. Fortsetter denne utviklingen, bygges forskjellene mellom universitet og forskningsinstitutter ned, og spørsmålet er om det i det hele tatt er mulig å fortsette å vinne konkurranser om store forskningsmidler uten at balansen forrykkes ytterligere.

Denne spenningen har økt de siste årene, samtidig som postdoktorene utgjør en betydelig del av universitetets samlede forskningsressurser og er omtrent like mange som de faste og midlertidige forskerne til sammen. I en årrekke har postdoktorene bokstavelig talt både kommet og gått; de har arbeidet på tidsavgrensede prosjekter, uten at det har åpnet seg faste stillinger de har kunnet søke på – noe som var hele intensjonen med å etablere nettopp denne stillingskategorien.

27 <https://hkdir.no/rapportar/tilstandsrapport-for-hoeyere-utdanning-2022>

Uavhengighet er viktig for å etablere kunnskap som ikke tjener bestemte interesser, og det gjelder for så vel den enkelte forsker som for hele institusjonen. Det står fortsatt fast at det er den frie grunnforskningen UiB og andre universiteter ønsker seg mest av og snakker penest om. Samtidig viser flere kapitler at skillet mellom anvendt forskning og grunnforskning ikke er så skarpt som det en gang ble oppfattet som – og uttrykt gjennom «den lineære modellen» hvor grunnforskning førte til anvendt forskning som igjen skulle føre til teknologiske nyvinninger.²⁸ Hva ulike betingelser for forskning kan bety, diskuteres flere steder i dette verket.

Under påtrykk fra aksjonister og sentrale politiske aktører er universitetet gått tapt som mannsbastion, og det er blant de stedene hvor mange former for mangfold tidlig ble både erkjent og anerkjent. Dette er ikke nytt, men det er sterkere understreket her enn i 1996-historien at kjønnsrelasjonene ikke endret seg uten motstand, og at kjønn, klasse og geografisk tilknytning setter sitt preg ikke bare på det sosiale miljøet, men på de vitenskapelige praksisene.²⁹ Samtidig er det mange ansatte som selv gjorde sine første erfaringer med academia idet de satte sin fot i et av universitetets mange undervisningsrom. Siden slutten av 1980-årene har ikke bare klassereiser, men lange geografiske forflytninger i stadig større grad preget universitetene i hele den vestlige verden.

Når det gjelder sammensetningen av universitetsbefolkningen, viser dette verket at vi heller kan tale om en europeisering enn en internasjonalisering. Enten vi ser på studenter eller ansatte, er det den europeiske tilknytningen som er mest iøynefallende – og kanskje langt sterkere enn mange forestilte seg. For ideenes del er det litt annerledes. Prosessen med avkolonisering av vitenskap, som gjør seg gjeldende også på områder som det skrives om i dette verket, kommer ikke i første rekke fra den europeiske verdensdelen.

Det viktigste resultatet av verket er likevel det de tre bindene til sammen gir: ny kunnskap på flere områder og bidrag til så vel vitenskapshistorie som til kunnskapen om og forståelsen av UiBs egen historie. Med sin brede tilnærming til vitenskap som en sosial praksis utvides forståelsen av hva universitetets vitenskapelige virksomhet dreier seg om: ikke opphøyd, men mer hverdagslig, og

28 Gibbons mfl. 1994, Asdal & Myklebust 1999, Gulbrandsen 2010.

29 F.eks. Haraway 1988.

«aldri ren», for å vende tilbake til Shapin. Det gjelder enten temaet er disiplinforskning eller fler- eller tverrfaglig forskning, grunnforskning eller oppdragsforskning.

Bind 1: Politikken og hverdagen

UiB-historien fra 1996 tok utgangspunkt i Bergens Museums historie og de lokale initiativene som ble tatt for å få et universitet i byen.³⁰ Utgangspunktet i denne historien er den nasjonale politikken: Hva var det storting og regjering ville med å grunnlegge UiB, og hvilke viktige universitetspolitiske endringer har den nasjonale politikken senere gjennomgått? I kapittel 1, som er det første av fem kapitler under tittelen «Forventninger og hverdag», legger Astri Andresen og Kari Tove Elvbakken vekt på den store betydningen forskningsbasert utdanning, bredere sosial og geografisk rekruttering og begynnende demokratisering hadde i argumentasjonen for et nytt universitet. Samtidig ble det understreket at utdanningsbehovet måtte dekkes av personer som hadde en solid vitenskapelig bakgrunn, og at universitetets stillinger derfor skulle være kombinerte forsknings- og utdanningsstillinger.

Hvordan det gikk med denne siste forutsetningen, tematiseres ikke i dette bindet, men i bind 2. Hvordan demokratiseringsønskene og bred studentrekruttering ble realisert, følges derimot opp i flere kapitler, først i Ivar Bleiklie og Svein Michelsens «Universitetsdemokratiet». Med utgangspunkt i endringer i styringsordningene ved andre europeiske universiteter, undersøker de utviklingen av universitetsdemokratiet ved UiB gjennom ulike faser fra starten til i dag. I Åsmund Borgen Gjerdes kapittel om Ottosenkomitéens innstillinger sist på 1960-tallet er det spesielt debatt og protest som ses som demokratiets manifestasjoner. Ikke minst i denne perioden var protest karakteristisk for universitetet, både i Bergen og andre steder, men som andre kapitler vil vise, har protest fulgt universitetet til i dag.

Hva så med å rekruttere bredt både geografisk og sosialt? I kapittel 4 om studentene diskuterer Andresen og Elvbakken ikke

30 Forland & Haaland 1996.

bare klasse, kjønn og geografi, men også forutsetningene for den store studenttilstrømmingen til universitetene på 1960- og -90-tallet. At flere studerte, omformet på lengre sikt universitetet som utdanningsinstitusjon – og som andre kapitler vil vise, også som forskningsinstitusjon – men i et klasseperspektiv rekrutterte ikke universitetet så bredt om forventet. Kvinnene, derimot, kom så å si ubedt. Studentkapittelet går over i Andresens kapittel om rektors taler til nye studenter. Talene gir innblikk i skiftende forestillinger om hva universitetet er, sett fra toppen, og gjennom det diskuteres i hvor stor grad, og på hvilken måte, dets fremste tillitsmann brukte denne gyldne anledningen til å forme studentenes forestillinger om den institusjonen de var kommet til.

UiB har på den ene siden hovedstaden og resten av nasjonen å forholde seg til, på den annen EU og det globale samfunnet. Det har lenge smykket seg med å ha gått i front i internasjonaliseringspolitikken, som noe forsiktig ble innledet i 1980-årene for å fremme kvalitet og styrke de norske universitetenes stilling. På noen områder gjorde det også det. Nasjonalt har det blitt hevdet at en uintendert effekt av denne politikken, ikke minst etter at et fritt europeisk arbeidsmarked ble innført i vårt eget hundreår, har vært å svekke universitetets betydning og legitimitet i befolkningen.³¹ Det kan ikke undersøkes ved å se på ett universitet alene, men det diskuteres om og i tilfelle hvordan universitetet selv har blitt endret i internasjonaliseringens tid, og i så fall hva endringene betyr for dets virksomhet. For studentenes del berøres noe av dette i kapittelet om studentene, men Magnus Vollset analyserer helheten i kapittelet «Bergen, verden og internasjonaliseringen». Han diskuterer blant annet hva som karakteriserer ulike faser i universitetets relasjon til verden utenfor Norge, fra det det internasjonale samarbeidet som lenge var vanlig, gjerne initiert av de ansatte selv, til lokal og nasjonal internasjonaliseringspolitik.

Språkpolitikk knyttes i dag gjerne til internasjonaliseringspolitik og økende bruk av engelsk i både forskning og utdanning. Da UiB var nytt, var også språk et tema, men ikke – som i dag – engelsk eller norsk, derimot bokmål og nynorsk. I kapittel 7 finner vi Gjert Kristoffersens analyse av UiBs politikk både når det gjelder

31 Se diskusjoner i Khrono i 2021/22. For en sammenfatning av sentrale ytringer siden 2017, se Helsvig 2022.

nynorsk og engelsk språkbruk, sammen med en undersøkelse av de ansattes språkpreferanser på noen sentrale områder. Hvor sterkt sto egentlig nynorsk på det universitetet som så å si lå midt i nynorskens kjerneområde, og hvor langt har det gått i retning av å innføre engelsk som skriftspråk? Kapittel 8 er det siste i dette bindet som eksplisitt tematiserer internasjonale forbindelser, og det har som utgangspunkt at høy mobilitet i dag synes å være emblematiske for den vellykkede forsker – samtidig som det er universitetspolitikk. Men kan det også være arbeidsmarkedspolitik? Dunja Blažević diskuterer hvordan større forventninger om, muligheter til og behov for mobilitet oppleves av den mobile forskerskaren.

De siste tre kapitlene i bind 1 handler om fysiske omgivelser, materielle ressurser, og om relasjonen mellom universitetet og det mangfoldet av institusjoner som til sammen utgjør forskningslandskapet i Bergen. Alt dette kan omtales som forskningsressurser, og de har preget både omfanget av og innholdet i forsknings- og utdanningsvirksomheten. Mest håndgripelig gjelder det universitetet som sted – midt i Bergen sentrum og på Årstad – og stedets kvaliteter som arena for ulike vitenskapelige praksiser. I kapittel 9, «Vitenskapens plasser, hus og rom», diskuterer Andresen, Elvbakken og Åse Tveitnes utbyggingen av UiB og hva som karakteriserer sentrumsuniversitetets plassering, husenes og rommenes betydning som strukturer rundt forskning og undervisning, og hvordan bygg kan forvandles for å fylle nye funksjoner.

Universitetet er også en økonomisk enhet som med sine ulike inntektskilder både begrenser og muliggjør vitenskapelig praksis. Parallelt med universitetets vekst har det fått større frihet til å disponere midlene, men som Elvbakken og Steinar Vestad viser i kapittel 10, er nok det mest påfallende den store veksten i eksterne inntekter, men betydelig mer for noen fakulteter enn for andre. UiB hadde lenge en mye mindre instituttsektor enn UiO og NTNU, men i kapittel 11 undersøker hun og Jan Heiret hvordan det var med på å skape sin egen «randsoner» som etter hvert er blitt del av et stort selskap i instituttsektoren. Instituttsektoren tilbyr fremfor alt samarbeidsmuligheter for forskning, men er også viktig i rekrutteringsøyemed. Plassering og fysisk utforming, økonomiske ressurser og mulighetene for samarbeid med andre institusjoner i Bergen setter dermed spor i relasjonene mellom personer, fag og fakulteter og hva

den enkelte selv kan få til på sitt område. Som kapittelet om hus og rom viser at universitetet bidrar til å omdanne byen, ikke minst på Nygårdshøyden og Marineholmen, viser dette siste kapittelet at det også bidrar til å forme byens forskningsinstitusjoner.

Litteratur

- Ahlbäck, A. & Nygård, H. (red.) (2018). *Åbo akademi och sambället – Perspektiv på växelverkan mellan samhällsförändring och universitet*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Anker, P., Gulbrandsen, M., Larsen, E., Løvhaug, J.W. & Tranøy, B.S. (2011). *Samtidshistoriske perspektiver*. Oslo: UNIPUB.
- Asdal, K. & Myklebust, S. (1999). *Teknologi, vitenskap og makt. Eksempler på «blackboxing» og noen åpningsforsøk*. Makt- og demokratiutredningens rapportserie. Rapport nr. 7.
- Brandt, T. & Nordal, O. (2010). *Turbulens og tankekraft. Historien om NTNU*. Oslo: Pax forlag.
- Burke, P. (2021 [2016]). *What is the History of Knowledge?* Cambridge: Polity Press.
- Chambers, D.W. & Gillespie, R. (2000). Locality in the History of Science: Colonial Science, Technoscience, and Indigenous Knowledge. *Osiris*, 15, 221–240.
- Daston, L. (2006). The history of science as European self-portraiture. *European Review*, 14(4), 523–536.
- Daston, L. (2009). Science Studies and the History of Science. *Critical Inquiry*, 35, 798–813.
- Daston, L. (2017). The History of Science and the History of Knowledge. *Know: A Journal of the Formation of Knowledge*, V1N1, Spring.
- Forland, A. & Haaland, A. (1996). *Universitetet i Bergens historie*, bind 1. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Fossen, A.B., Jensen, R.T., Losnegård, G. & Nupen, P. (2009). *Glade studenterdager. Bergensstudentens historie 1948–1965*. Bergen: Bodoni forlag.
- Friedman, R.M. (2001). *The Politics of Excellence. Behind the Nobel Prize in Science*. New York: W.H. Freeman.
- Fulsås, N. (1993). *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Gibbons, M. (1994). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: SAGE.
- Gulbrandsen, E. (2010). *Forskning og samfunn*. De nasjonale forskningsetiske komiteene.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599.
- Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1975–2011. Mot en ny samfunnskontrakt?* Oslo: Unipub.
- Helsvig, K.G. (2022). Kunnskapssamfunnet og nasjonen – den internasjonale vendingen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 39(1), 5–17.
- Hollsten, L. (red.) (2018). *Åbo akademi och kunskapen – Perspektiv på villkoren för skapandet av vetenskap*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Livingstone, D. (2003). *Putting Science in its Place. Geographies of Scientific Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R. (1967). Manifest and latent functions. I: *On Theoretical Sociology*. New York: The Free Press.
- Nupen, P., Hovland, E., Haaland, A., Jensen, T.T. & Fossen, A.B. (1998). «Sams for studentane». *Studentsamskipnaden i Bergen 1948–1998*. Bergen: Studentsamskipnaden i Bergen.
- Nupen, P. & Losnegård, G. (2000). *Ordet er fritt! Studentersamfunnet i Bergen 1934–1999*. Bergen: Studentsamskipnaden i Bergen.
- Pickstone, J.V. (2001). *Ways of Knowing. A New History of Science, Technology and Medicine*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Roll-Hansen, N., Goksoyr, J., Irgens, L.M., Helle, K., Bertelsen, T.I., Lie, R.K., Nernæs, A., Selvig, K.A., Thue, F., Bagge, S. & Teigen, K.H. (1996). *Universitetet i Bergens historie*, bind. 2. Bergen: Universitetet i Bergen.

- Sarton, G. (1936).** *The Study of the History of Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shapin, S. (2010).** *Never Pure. Historical Studies of Science (as if)*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Shapin, S. & Schaffer, S. (1999).** *Leviathan and the Air Pump: Hobbs, Boyle, and the Experimental Life*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Simondo, S. (2012.)** Fifty years of The Structure of Scientific Revolutions, twenty-five of Science in Action. *Social Studies of Science*, 42(3), 415–419.
- Snow, C.P. (2001 [1959]).** *De to kulturer*. Oslo: Cappelen.
- Solli, S.M. (2021).** Den nødvendige konstruktivismen. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 15. april, 33–49.
- Sørensen, K.H. & Traweek, S. (2022).** *Questing Excellence in Academia. A Tale of Two Universities*. Abingdon & New York: Routledge.
- Thue, F. & Helsvig, K.G. (2011).** *Universitetet i Oslo 1945-1975. Den store transformasjonen*. Oslo: Unipub.
- Verburgt, L.M. (2020).** From the History of Science to the History of Knowledge and Beyond. *Know, a journal on the formation of knowledge*. Spring 2020: 2–24.
- Villstrand, N.E. (2018).** *Åbo akademi i sin början*. Åbo, Åbo Akademis Förlag.
- Östling, J., Heidenblad, D.L., Sandmo, E., Hammar, A.N. & Nordberg, K. (2018).** *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge*. (2018). Lund: Nordic Academic Press.
- Östling, J., Larsson Heidenblad, D. & Nilsson Hammar, A. (red.) (2020).** *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge*. Lund: Nordic Academic Press.